

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента
Кузьмічової-Кисленко Єлизавети Володимирівни
на дисертаційне дослідження Шаповал Олени Вікторівни
«Кримінальне провадження щодо адвоката з урахуванням практики
Європейського суду з прав людини»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Незалежність адвокатської діяльності належить до передумов реалізації права на професійну правничу допомогу та права на справедливий суд, гарантованих статтями 59 і 131-2 Конституції України. Здійснення кримінального провадження щодо адвоката завжди пов'язане з ризиком втручання не лише у права самого адвоката, а й у права осіб, яким він надає правничу допомогу, що зумовлює потребу в спеціальних процесуальних гарантіях, передбачених главою 37 Кримінального процесуального кодексу України та статтею 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року № 5076-VI.

Гострота проблематики підтверджується наведеними у роботі даними. Дисертантка посилається на статистику Національної асоціації адвокатів України щодо кількості звернень про порушення професійних прав адвокатів і випадків ототожнення адвоката з клієнтом, а також на оприлюднену Генеральним прокурором України інформацію про повідомлення про підозру 119 адвокатам і скерування до суду 79 обвинувальних актів упродовж півтора року. Додаткової ваги темі надає ухвалення Комітетом міністрів Ради Європи 12 березня 2025 року Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката - першого юридично обов'язкового міжнародного договору, присвяченого захисту адвокатської професії.

Отже, обрана тема є актуальною для науки кримінального процесу, для правозастосовної практики та для законотворчої діяльності.

Зв'язок теми дослідження зі стратегічними програмами держави – Річною національною програмою під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік (затверджена Указом Президента України від 11 травня 2021 р. № 189/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 рр. (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол

№ 23). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26.10.2021 (протокол № 20) і включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України, затверджених у 2022 році надає дослідженню інституційного статусу та практичного спрямування.

Наукова обґрунтованість, рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 234 найменувань і додатків. Загальний обсяг - 248 сторінок, з них 200 сторінки основного тексту.

Метою дисертаційного дослідження є комплексне обґрунтування та розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання кримінального провадження відносно адвоката на основі комплексного аналізу національного законодавства, правозастосовної практики та практики ЄСПЛ.

Завданнями дисертаційного дослідження є:

- розкрити правову природу, зміст і структуру процесуального статусу адвоката у кримінальному провадженні, визначити особливості гарантій його професійної діяльності;
- охарактеризувати міжнародно-правові стандарти забезпечення незалежності адвокатської діяльності та межі допустимого втручання держави у професійну діяльність адвоката;
- узагальнити практику Європейського суду з прав людини щодо забезпечення гарантій професійної діяльності адвоката у кримінальному провадженні;
- визначити особливості початку кримінального провадження щодо адвоката та проблемні питання реалізації його спеціальних процесуальних гарантій на початковому етапі досудового розслідування;
- охарактеризувати процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката;
- розкрити зміст адвокатської таємниці як процесуальної гарантії та визначити особливості її забезпечення під час досудового розслідування;
- визначити особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо адвоката та здійснення судового контролю за дотриманням гарантій адвокатської діяльності;
- охарактеризувати особливості судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката та визначити критерії допустимості отриманих

доказів з урахуванням національної судової практики і практики Європейського суду з прав людини;

– розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та законодавства про адвокатуру з метою підвищення ефективності забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

Дисертація виконана на належному науковому рівні з використанням комплексу методів: діалектичного, логіко-семантичного, формально-юридичного, системно-структурного, порівняльно-правового, методу аналізу та узагальнення, статистичного, а також методу правового моделювання. Сфера застосування кожного методу конкретно прив'язана до відповідних підрозділів роботи, що свідчить про системний підхід до методології.

Емпірична база дослідження є репрезентативною. Вона становить рішення Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України, практика Верховного Суду, рішення слідчих суддів, судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо адвокатів, статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України та Національної асоціації адвокатів України за 2020–2026 роки, результати узагальнення матеріалів слідчої і судової практики, а також особистий професійний досвід здобувача, набутий під час здійснення адвокатської діяльності. У межах дослідження проаналізовано понад 150 рішень національних судів, ухвалених у 2018 – 2026 роках, та понад 40 рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються забезпечення гарантій адвокатської діяльності. Використано також результати серії тематичних опитувань адвокатів, прокурорів і суддів, обсяг окремих вибірок яких залежно від предмета опитування становив від 65 до 180 респондентів. Кількісний і професійний склад учасників кожного опитування та узагальнені результати анкетування наведено у відповідних додатках до дисертації.

Основні положення та результати дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що відбулися в Україні, зокрема: «Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України» (м. Київ, 27 жовтня 2023 р.); «Молоді вчені 2025 – від теорії до практики» (м. Дніпро, 20 березня 2025 р.); «Доступ до правосуддя: виклики та перспективи» (м. Київ 22 груд. 2025 р.); «Міжнародний кримінальний суд: у системі кримінального правосуддя» (м. Київ 24 квітня 2026 р.).

Характеристика змісту дисертаційного дослідження. У першому розділі досліджено теоретико-правові основи кримінального провадження стосовно адвоката та обґрунтовано значення міжнародних стандартів для його незалежності. На основі практики ЄСПЛ автор визначає гарантії адвокатської діяльності як єдину систему правових, організаційних, процесуальних і

інституційних заходів, що гарантують незалежність правника, захист адвокатської таємниці та недоторканність професійної діяльності. Запропоновано класифікацію таких гарантій за їхнім функціональним призначенням, зокрема окремо виділено спеціальні гарантії, актуальні в умовах воєнного стану.

Другий розділ присвячено особливостям досудового розслідування кримінальних проваджень стосовно адвоката та обґрунтуванню потреби у зміцненні гарантій його незалежності. Автором аргументовано доцільність внесення змін до ст. 87 КПК України щодо визнання недопустимими доказів, отриманих із порушенням адвокатських гарантій. За результатами роботи розроблено практичні пропозиції для вдосконалення законодавства, забезпечення єдності правозастосовної практики, захисту адвокатської таємниці та приведення національних норм у відповідність до стандартів ЄСПЛ.

Третій розділ присвячено особливостям судового розгляду проваджень стосовно адвокатів та пошуку балансу між інтересами правосуддя і гарантіями адвокатської діяльності. Обґрунтовано, що суд має оцінювати втручання крізь призму законності, необхідності та пропорційності за стандартами ЄСПЛ, особливо під час перевірки допустимості доказів, отриманих унаслідок вилучення електронних носіїв чи проведення НСРД. Запропоновано законодавчі нововведення - доповнити КПК статтями 23-1 (про спеціальний процесуальний імунітет адвоката) та 52-1 (про участь представника адвокатського самоврядування), що сприятиме посиленню процесуальних гарантій та надійному судовому контролю.

У висновках дисертантка систематизувала результати дослідження у вигляді дев'яти розгорнутих положень, які охоплюють ключові аспекти теми: процесуальний статус адвоката, міжнародні стандарти незалежності адвокатської діяльності, практика ЄСПЛ, особливості досудового розслідування, особливості проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, професійні гарантії, заходи забезпечення, допустимість доказів, напрями вдосконалення законодавства та реалізації законодавчих змін.

Здобувачка засвідчила уміння формулювати науково обґрунтовані пропозиції та забезпечувати їхню аргументацію.

Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог МОН України, викладена державною мовою з дотриманням наукового стилю. Порушень принципів академічної доброчесності не виявлено.

Наукова новизна отриманих результатів. До найвагоміших результатів, що мають ознаки наукової новизни та відповідають темі дисертації, належать:

– концепція кримінального провадження щодо адвоката як самостійного різновиду диференційованого кримінального провадження, що поєднує національні процесуальні гарантії зі стандартами ЄСПЛ;

– авторське визначення гарантій адвокатської діяльності та їх класифікація з виокремленням спеціальних гарантій, зумовлених правовим режимом воєнного стану;

– система критеріїв оцінки допустимості доказів, одержаних у кримінальному провадженні щодо адвоката, яка охоплює законність втручання, забезпечення адвокатської таємниці, пропорційність, ефективність судового контролю та додержання спеціальних процесуальних гарантій;

– пропозиції щодо доповнення КПК України статтею 23-1 «Спеціальний процесуальний імунітет адвоката» і статтею 52-1 «Участь представника органів адвокатського самоврядування у кримінальному провадженні щодо адвоката», а також щодо доповнення статті 87 і статті 258 КПК України.

Положення про те, що спеціальні гарантії у провадженні щодо адвоката не є його особистими привілеями, а забезпечують право кожного на професійну правничу допомогу, послідовно проведене через усю роботу і належно аргументоване практикою ЄСПЛ.

Поставлені наукові завдання виконано на рівні, що відповідає вимогам дисертаційного дослідження ступеня доктора філософії. Обґрунтованість отриманих результатів підтверджується сукупністю методологічних прийомів, верифікацією висновків судовою практикою та статистичними даними. Здобувач демонструє вміння аргументовано відстоювати власну позицію і коректно полемізувати з іншими дослідниками.

За результатами вивчення дисертації та наукових публікацій здобувача фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації, про які йдеться у пункті 23 Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, не встановлено. Дисертація містить посилання на використані джерела, а власні висновки авторки відмежовані від запозичених положень.

Дискусійні положення дисертаційної роботи.

1. У підрозділі 1.1 «Правова природа та особливості процесуального статусу адвоката у кримінальному провадженні», дисертант зазначає, що порівняно з країнами континентальної Європи функції адвокатів у Великій Британії значно ширші: адвокат може виконувати не лише функції захисту чи представництва інтересів громадян у судах, а й бути прокурором у кримінальних справах від імені держави та окремих осіб. Також адвокати можуть призначатися на посади суддів, міністрів та інших посадових осіб в уряді, займатися викладацькою діяльністю в університетах, поєднувати функції адвоката з

практикою нотаріуса, можуть приймати повноваження, перебуваючи на високих посадах, і залишатися членами адвокатури корпорацій. *Проте для глибшого розкриття цього положення варто підкріпити його більшою кількістю прикладів.*

2. У підрозділі 1.1. «Правова природа та особливості процесуального статусу адвоката у кримінальному провадженні», дисертанткою зазначено, що до основних функцій адвоката належать захисна, представницька, правозабезпечувальна, правовідновлювальна та превентивна функції, однак далі розкрито захисну, правозахисну та гарантійну функції, тобто перелік і зміст викладу не збігаються. *Доцільно узгодити перелік функцій адвоката з їх фактичним розкриттям.*

3. У підрозділі 1.2. «Міжнародно-правові стандарти незалежності адвоката у кримінальному провадженні», правові стандарти незалежності адвоката розглядаються крізь призму Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Основних принципах щодо ролі адвокатів (Гавана, 1990 рік) і Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи. Водночас Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 12 березня 2025 року і відкрита для підписання 13 травня 2025 року, у підрозділі не досліджується. Однак автор поза увагою залишив нову Конвенцію Ради Європи про захист професії адвоката (ухвалену 12 березня та відкриту для підписання 13 травня 2025 року), згадуючи про неї лише побіжно на сторінці 149 у контексті заходів НААУ. *Варто було б доповнити підрозділ авторським аналізом Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката - передусім положень щодо професійної таємниці, обшуків та інших форм втручання.*

Висловлені зауваження мають рекомендаційний і не позначаються на загальній позитивній оцінці дисертаційного дослідження, оскільки спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту. Зміст роботи, емпірична база, висновки, акти впровадження відповідають встановленим вимогам і свідчать про завершеність наукової праці.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. На підставі зазначеного вважаю, що дисертація Шаповал Олени Вікторівни «Кримінальне провадження щодо адвоката з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачкою досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 «Право», а саме - визначення особливостей кримінального провадження щодо адвоката та розроблення пропозицій щодо посилення процесуальних гарантій адвокатської діяльності з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

За актуальністю, науковою новизною та обґрунтованістю положень, відповідністю наукових публікацій темі дисертації, рівнем виконання поставленого наукового завдання та оволодіння методологією наукової діяльності дисертація відповідає вимогам пунктів 6 і 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її авторка — Шаповал Олена Вікторівна — заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

**кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології НАВС**

Є. В. Кузьмічова-Кисленко

31 серпня 2026 року

Свідчить
ПРОВІДНИЙ ФАХІВЕЦЬ
ПОСТ. СКЛАДУ
ШАМРАЙ Т.В.

